

Javaslat a
„Felhévíz termálvízkinccse”
települési/tájegységi/ágazati
értéktárba történő felvételéhez

Készítette:

Majoros András

.....

Budapest, 2022. március 13.

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve: **Majoros András**
2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név: **Majoros András**
Levelezési cím: **1024 Budapest, Mechwart liget 1.**
Telefonszám: **+36 20 529 0589**
E-mail cím: **majoros.andras@masodikkerulet.hu**

II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: **Felhévíz termálvízkinccse**
2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása:

☐ agrár- és élelmiszergazdaság	☐ egészség és életmód	☐ épített környezet
☐ ipari és műszaki megoldások	☐ kulturális örökség	☐ sport
☐ <u>természeti környezet</u>	☐ turizmus és vendéglátás	

a szakterületi besorolás indokolása: **Budapest II. kerület Felhévíz városrészén ősidők óta hasznosított, különböző hőmérsékletű forrásvizek olyan természeti kincsek, melyek elsősorban gyógyászati, rekreációs célú, valamint alternatív energiaforrásként való felhasználási lehetősége a jövő generációi számára is megőrzendők.**

3. A nemzeti érték a magyarországi együtt élő népekhez, az államalkotó tényezőként elismert nemzetiségekhez kapcsolódó érték:

- ☐ igen
amely nemzetiség:
- ☐ **nem**

4. A nemzeti érték fellelhetőségének helye: **A termálvíz-források Budapest II. kerület Felhévíz városrészén, a Rózsadomb és a Duna közötti folyóparti régióban található.**

5. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezzük:

- ☐ **települési**
- ☐ tájegységi
- ☐ **ágazati**

amely értéktár neve: **Természeti környezet értéktár**

6. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása, a megjelölt szakterületi kategória indokolása (amennyiben nemzetiséghez kapcsolódó érték, a nemzetiségi vonatkozások, a nemzetiséghez való kötődés bemutatása):

Budapest Főváros II. kerületének egyik legjelentősebb természeti erőforrása és egyben gazdasági (egészségturisztikai) potenciálja a Budai-hegyekből eredő, a Duna partján felszínre törő termálvízkinccse. Jelenleg elsősorban a szintén a Kerületben található, műemlékvédelem alatt álló felhévízi Lukács-fürdő, a jelenleg (átmenetileg) zárva tartó vízivárosi Király fürdő, valamint az Országos Reumatológiai és

Fizioterápiás Intézet (ORFI) hasznosítja. Ugyanakkor a Császár-Komjádi Uszoda és a Budai Irgalmasrendi Kórház Veli bej fürdője számára is rendelkezésére áll [Völgyzugoly Műhely (2021), p. 39.].

A termálvízkincs a II. kerületben élők közössége és a városrész kapcsolatáról ősidők óta tanúskodik. E kapcsolódást az egyik legsokoldalúbb módon Mádlné Szőnyi és Erőss (2015) szakmai cikke foglalja össze:

„A Rózsadomb és a Duna közötti folyóparti régióban ősidők óta használják a különböző hőmérsékletű forrásvizet A fürdőhely már a rómaiak idejében az ember gyógyulását szolgálta, csakúgy, mint a legtöbb budai forrás Anonymus hunokról szóló leírása szerint Attila és serege az V. század közepén itt telepedett le, s egyes krónikások alapján ugyancsak e meleg források mellett táboroztak annak idején Árpáddal az élükön a magyarok. Gézavására volt az az ősi település, révátkelőhely a mai Margit híd budai oldalán, amelyet még I. Géza király 1075 körül alapított, s amelynek első írásos említését egy 1148-ból származó oklevélben találhatjuk. A keresztes lovagok betegápolásra szerveződött trinitárius rendjének kolostora, temploma és kórháza működött itt, amelyhez fürdő is tartozott. A templom alapfalait 1906-ban a Bem mozi alatt tárták fel.

A fürdőhely mögötti dombvidékre vonatkozó első utalások II. Endre király okirataiban találhatók. Ezek a Szemlő-hegyet (a s. l. Rózsadomb része) Baba- vagy Bába-hegyként emlegetik, a közeli, magasabb hegyekkel való összehasonlításban. Újlak és a Víziváros közötti területen alakult ki az Országút (Landstrasse) nevű városrész, amely nevét a rajta áthaladó országút nyomvonaláról kapta. Ez nagyjából a Margit körút helyén volt. A településnek ezt a részét a 15. századtól már Felhévízként említik.

A középkorban Felhévíz Buda önálló jogállású elővárosa lett. Nevét a területén nagyszámban előforduló meleg forrásokról kapta. A „Fel” előtag arra utal, hogy a felső hévizekről van szó, szemben a tőle délre fakadó és a későbbi Rudas, Rác és Gellért fürdőt tápláló „Alsó” hévizekkel. Felhévíz a középkorban virágzó településsé vált. A mai Lukács és Császár fürdők helyén álló egykori fürdőket jelentős gyógyhelyként tartották számon.

A török idők jelentették a terület első virágkorát. A török hódoltság elől nyugatra menekülő esztergomi érsek, Oláh Miklós emlékezetből írt (1536) Felhévírről, mely „társas egyházáról és ízléses házakkal körülvett hőforrásairól híres... Némelyek közülük a Duna-parttól alig tízlépésnyire találhatók a szabad ég alatt, ezekben szoktak fürödni a földművesek és a szőlőmunkások úgy, hogy csak a fejük és a válluk látszik ki...” A Lukács fürdő az 1500-as években mint úri gőzfürdő erős, timsós vízéről volt nevezetes. A timsós medence falai és kupolájának romjai még a 19. században is álltak A török hódoltság idején megnőtt a nyugati világ érdeklődése Magyarország iránt. Wernher György Herberstein Zsigmond báró felkérésére írta meg a magyarországi gyógyforrásokról és vizekről szóló művét, amely először 1549-ben Bázelen jelent meg. Ebben rögzíti, hogy a forró és a hideg vizek egymás tözsomszédságában fakadnak a felszínre. A víz annyira forró, hogy benne a tojás is megfő

A török hódoltság idején e területen komoly változások mentek végbe: míg

korábban a források vizét „csak” gyógyászati és fürdőzési célokra használták, ekkoriban négy alulcsapott vízimalmot építettek a források hasznosítására. Buda 12. helytartójának, Musztafa pasának a nevéhez fűződik egy négytornyú, puskaport és gabonát őrölő, 80 garatra járó malom építése, amely télen is zavartalanul működött a forrásvízzel. Evlia Cselebi történetíró Barutcháne Ilidzszesziként (Lóporraktár fürdőként), majd később Császár malom néven említi ezeket A malmokat 1860-ban leszerelték ugyan, de a tornyok kerek alapját sokáig a 40 °C-os forrásvíz felfogására használták Szintén Musztafa pasa nevéhez kötődik, hogy a fürdővel szemben 1568-ban halastavat alakítottak ki, amelynek nevét a korabeli „hydrografok” adták, akik szerint a kiásatott tóban különböző halak éltek Később a Malomtó nevet kapta, s ma is így ismert

Az egyetlen, e területen megmaradt török fürdőt is Musztafa pasa építtette 1570-ben. Kupolája ma a Hild-udvar és az Irgalmasrendi Kórház modern szárnya közé beékelődve látható. A fürdő közepét nyolcszögű, ötlépcsős fürdőmedence foglalja el, amelyet félgömbkupola fed. A fürdő vízellátását a helyszínen fakadó meleg források biztosították. Egy 1687-ben kiadott királyi rendelet a forrásokat és az összes fürdőt kincstári vagyonná nyilvánította ..., majd közel száz évig bérlők kezelték.

1800-ban a külföldről hazatérő híres magyar botanikus és hidrográfus, Kitaibel Pál a halastó (Malomtó) vizébe számos halfajt telepített. Ezek hamar kipusztultak, de a tavi rózsza (*Nymphaea thermalis*) megmaradt. A virágot ... a Nagyvárad melletti hévforrások vizét elvezető Pece patakból hozta. E ritka növény csodájára jártak még a külföldi botanikusok is egészen addig, míg 1865-ben dr. Heinrich, a Lukács fürdő akkori bérlője a tavi rózsákat kitepette.

Az 1850-es évektől használják a Lukács nevet a fürdőre. Eredetében azonban nem tudtak közös nevezőre jutni. A mai fürdő kialakításához az első lépést Palotai Fülöp tette meg, aki lebontatta a Császár malmot, és 1885-ben először az uszoda, majd a Malomtó mellett a Népgőzfürdő ..., végül a gyógyszálló és az iszapfürdő épült fel. Az iszapfürdőben tizenhét különböző hőmérsékletű természetes forrás jutott felszínre egymás szomszédságában. A területen a langyos (20–22 °C) források a Rózsadomb közelében, a meleg források (max. 60 °C) a Dunához közelebb jutottak a felszínre.

A Malomtó fekvése révén állandó forgalmi zavarokat okozott a Bécs–Budapest közötti országúton, 1882-től tervezeteket adtak be a probléma orvoslására. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa úgy gondolta, nem lehet a tavat teljesen lecsapolni. Feltételezték ugyanis, hogy e munkákkal a meglévő és esetleg még fakadó forrásokat is befolyásolnák. Ezeket arra az 1858-as tapasztalatra alapozták, amikor a tó lecsapolását követően a Császár fürdő nagy medencéjéből és a Lukács egyik medencéjéből is teljesen kiszáradt a víz, sőt még a Rudas fürdő vízszintje is lecsökkent. A tó lecsapolásának megszüntetésével és eredeti vízszintjének helyreállításával az említett medencék is újra megteltek vízzel. Ezzel bebizonyosodott, hogy a Malomtó és a források között szoros kapcsolat van, és a tó vízszintje befolyásolja a források hozamát

Az egykori Országút, a mai Frankel Leó utca kiszélesítésének munkálatai 1896 tavaszára fejeződtek be. Az építkezés alatt voltak olyan fázisok, amikor mégis szükség volt a tó megcsapolására. Ezekről az eseményekről Liber E. (1934) a következőket írta: „Ezeknél a munkálatoknál a víz színét le kellett süllyeszteni.

Ebből a célból függőleges aknát építettek, amelyen át a tó vize a levezető csatornába zuhogott. 1896. február 20-án történt a megcsapolás, aminek következtében 2 nap alatt a tó tükre 175 cm-t apadt, 1,2 mm percenkénti sebességgel, egészen március 12-ig. Tehát 21 napon át körülbelül 1 millió köbméter vízmennyiség ömlött a Dunába.”

A terület fejlődésének további lendületet adott 1893-ban a Szt. Lukács Gyógyfürdő Részvénytársaság megalapítása Az egyemeletes fürdőépület eredeti formájában valószínűleg Hild József klasszicista stílusú műve, amelyet 1924-ben átalakítottak. A fürdő udvarán, a falakon ma is láthatók a gyógyvíznek köszönhetően felgyógyultak hátatáblái. Mellettük egy csavart kőoszlopon Szent Lukács 1760-as évekből származó szobra áll. A szobrot a fürdő államosítása után az 1950-es években el akarták távolítani, de ez megghiúsult, ugyanis az eltávolítással megbízott munkás leesett az állványzatról, ezután már senki sem vállalkozott a szobor leemelésére.

A Lukács mindkét világháborút átvészelte. A fürdőt és az 1899-től itt palackozott „Kristály” ásványvizet az egész világon ismerték. Nemcsak kellemes üdítőital volt, hanem az étvágytalanságra és a gyomor- és bélhurutos panaszokra is segítségül szolgált. A fürdő második világháborúban lerombolt épületeit a háború után helyreállították, de nem mindegyik töltötte be korábbi szerepét. Az egykori szálloda helyére a Reuma Kórház és a Balneológiai Kutató Intézet került, a kórház beleolvadt az Országos Reuma és Fizioterápiás Intézetbe. A Lukács fürdőben létesült Budapest első Komplex Fizioterápiás Osztálya 1979-ben.

Az államosítás után az egyesült Lukács és Császár fürdőt a gyógyászati részlegekkel együtt a Fővárosi Fürdőigazgatóság vette kezelésbe. A szennyezések miatt veszélyeztetett források mellett egyre több fúrt kutat létesítettek, melyek révén biztosítani tudták a megfelelő vízminőséget. Napjainkban a Lukács Gyógyfürdőt, a többi budapesti gyógyfürdővel együtt, a Budapest Gyógyfürdői és Hévízei Zrt. működteti. Területén termál gőzfürdő, uszoda, iszapfürdő, kádfürdő és ivócsarnok üzemel. A fürdőt 1999 és 2002 között átépítették, azóta is folyamatosan korszerűsítik. A medencéket vízforgató berendezéssel látták el és élménymedencét alakítottak ki az egykori iszaptó helyén. A területet ma a fürdő mellett a Budai Irgalmasrendi Kórház használja.”

A Lukács-fürdő termálvíz-ellátását az Antal-kút, a IV-es, V-ös, VI-os, Malom-tó, Római-forrás és a Török-forrás biztosítják. A Lukács-fürdőtől pedig termálvízvezeték szállítja a Frankel Leó úton a vizet a Király-fürdőhöz. [Urban-Lis (2019), p. 268.]. A termálvezeték jelentette adottság miatt felhívízi lakosok körében már többször felmerült köztéri gyógyvíz-kút létesítése, valamint a termálvízforrás alternatív energiaforrásként, elsősorban Frankel Leó úti lakások fűtésére – ún. hőszivattyús technológiával – történő hasznosítása is.

7. Indokolás az értéktárba történő felvétel mellett:

A termálvíz Magyarország egyik legfontosabb természeti erőforrása, nemzeti értéke. A II. kerület Felhévíz városrészében fellelhető termálvízkinccs ennek a nemzeti termálvízkinccsnek szerves része. A helyi – elsősorban a Lukács-fürdő, a Király-fürdő, a Budai Irgalmasrendi Kórház, az ORFI által képviselt – gyógyászati, egészségturisztikai tevékenységek, kultúra alapja, valamint tanúskodik a Budán, a II. kerületben élők és Felhévíz városrész történelmi kapcsolatáról. Nem csak a

hasznosítási helyek védelme, hanem a termálvíz-bázis védelmét szolgáló hidrogeológiai védőidomok megóvása, valamint a termálvízvezeték rendszeres karbantartása is örökség a jövő generációk és a létesítmények mindenkori fenntartói számára.

8. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források):

Budai Irgalmasrendi Kórház honlapja:

<http://www.irgalmasrend.hu/site/budapest/home>

Lukács fürdő honlapja: **<https://www.lukacsfurdo.hu/>**

Király fürdő honlapja: **<https://www.kiralyfurdo.hu/>**

Mádlné Szőnyi Judit – Erőss Anita (2015): Budapest langyos és termál forrásai: hasznosításuk története. In: Életünk a víz – tematikus lapján. Magyar Kémikusok Lapja. LXX. évfolyam, 2015. november, pp. 361-366.

Molnár János Barlang honlapja: **<https://mjcave.hu/hu/barlang/>**

ORFI honlapja: **<http://www.orfi.hu/>**

Urban-Lis (2019): Budapest II. kerület Kerületi Építési Szabályzat – Megalapozó vizsgálat. Urban-Lis Stúdió Kft., 2019. november

Völgyzugoly Műhely (2021): Budapest Főváros II. kerület Integrált Településfejlesztési Stratégia – Partnerségi dokumentáció, 2021. október

9. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe - **javaslat:**

<https://masodikkerulet.hu/ertektar/felhevizitermalvizkincs>

III. MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképei
2. A Htv. 1. § (1) bekezdés *m*) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek
3. A javaslatban megadott adatok kezelésére, illetve a benyújtott teljes dokumentáció, - ideértve a csatolt dokumentumok, saját készítésű fényképek és filmek felhasználására is - vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat

1. Melléklet

Fényképek

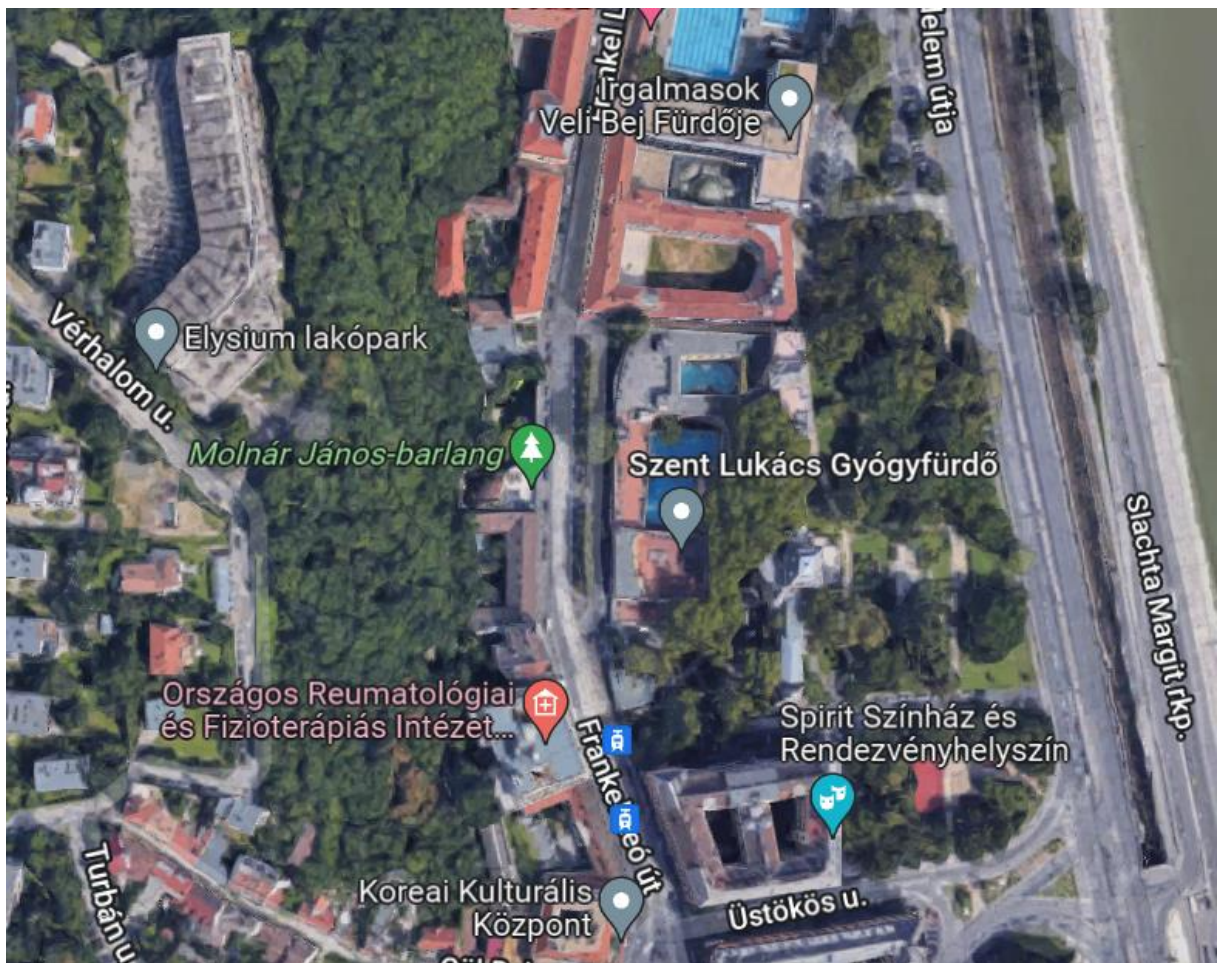

2. Melléklet

Ortofotó (Google-térképrészlet)

Magyarországi gyógyfürdők megyénkénti nyilvántartása

<https://www.nnk.gov.hu/index.php/kozegeszsegugyi-foosztaly/telepules-egeszsegugyi-klimavaltozas-es-kornyezeti-egeszseghatas-elemzo-osztaly/hatosagi-nyilvantartasok/termeszetes-gyogytenyezokkel-osszefuggo-nyilvantartasok/964-magyarorszaggyogyfurdok-megyenkentinyilvantartasa>

3. Melléklet

NYILATKOZAT

Alulírott, Majoros András, hozzájárulásomat adom a benyújtott teljes dokumentáció, - ideértve a csatolt dokumentumok, saját készítésű fényképek és filmek felhasználására is –, illetve a javaslatban megadott adatok kezelésére.

Budapest, 2022. március 13.

.....

Majoros András